

GUƠNG XƯA CÒN TỎ...

NGUYỄN TIẾN HỒI

Xưa nay, nhiều người nhìn nhận rằng Người Bình Định phần đông tính tình chất phác, đôn hậu, chuộng khí tiết, trọng nhân nghĩa. Ngoài xã hội lấy Trung Tín làm gốc. Trong gia đình lấy Hiếu Thuận làm nền... Hàng sĩ phu lo sửa mình, rèn đức đã đành mà quần chúng bình dân cũng luôn luôn cố gắng ăn lời cho phải đạo, cho được chút nhân nghĩa, dù tự giác hay do sợ làng nước, người trên quở trách. Đạo lý cổ truyền thấm nhuần khắp các tầng lớp nhân dân, thể hiện một cách tự nhiên nơi ngôn ngữ, nơi hành động và biểu lộ hồn nhiên trong tục ngữ, ca dao:

Dù cho đất đổi trời thay

Trăm năm giữ một lòng ngay với đời!

Lòng hiếu thảo đối với cha mẹ, sự hoà thuận và tình nghĩa anh em, vợ chồng, bạn bè, người ngoài xã hội, luôn luôn được đề cao, duy trì và bồi đắp. Tình nghĩa của học trò đối với Thầy học rất được chú trọng, luôn giữ cho được sự kính cẩn, lễ nghĩa mực thước và nồng hậu. Thầy đối với trò cũng ân cần, ưu ái.

Người Bình Định ngày xưa - mà ngày nay cũng vậy - phần đông có bản tính cương trực, chân thành, dũng cảm, kiên quyết, hiếu nghĩa, hiếu khách. Tuy nhiên hầu hết vẫn thích an nhàn, hòa hiếu (dĩ hòa vi quý) ít tham vọng. Nói theo ngôn ngữ Bình Định, nhìn chung họ đều "THÀNG". Trên Đặc san Tây Sơn Xuân Kỷ Mão 1999, trong bài "Ngày Xuân Nghĩ về Quê Hương", tác giả Nguyễn Mộng Giác có nhận định về chữ "THÀNG" như sau:

"Thàng" không phải là hiền. "Thàng" là một chữ định hình, chứ không định tính. Người thàng, là người ít nói, tránh né những tranh chấp rắc rối, sẵn sàng chịu phần thua thiệt để giữ hoà khí, cố giữ bề ngoài đơn giản lù xì để không bị ai xem là kẻ quan trọng. Người thàng có thể hiền lành vì không dám làm việc dữ. Nhưng người thàng cũng có thể có những phản ứng bất ngờ dữ dội khi đột nhiên không thể chịu đựng được mãi sự thua thiệt. Người ta bảo người thàng hay cộc.

Hiếu và phân tích chữ Thàng như trên thật là sâu sắc. Thát vậy, Thàng là có vẻ hiền lành, thật thà. Mà "có vẻ" thì có nghĩa là "bề ngoài", giả vờ, giả bộ vậy thôi. Nhưng "giả vờ" lâu quá thì đôi lúc cũng hóa thật và phải chịu lép vế mãi mãi. Người Bình Định giỏi nhẫn nhục nhưng khi quá mức thì phản ứng bất ngờ và phản ứng quyết liệt. Và như vậy thì có cái hay mà cũng có cái dở. Điểm son được ghi nhận là người Bình Định biết trọng nhân nghĩa và chuộng khí tiết.

Nhân nói đại khái về tính tình của người Bình Định, tôi muốn nhắc lại dưới đây câu chuyện về tình nghĩa Bạn Bè của các vị sĩ phu Bình Định ngày xưa để... "góp đẹp" cho Ngày Xuân.

Dưới triều Nguyễn, từ vua Gia Long trở về sau cho đến khi nho học suy tàn, tỉnh Bình Định có hai vị đậu Tán sĩ và Phó Bảng là cụ Hồ Sỹ Tào (quê Hòa Cư - An Nhơn) và cụ Đào Phan Duân (quê Biều Xuyên, Tuy Phước). Hai cụ là bạn đồng song thân giao. Cụ Đào Phan Duân đậu Phó Bảng đi làm quan. Cụ Hồ Sỹ Tào đậu Cử nhân, lấy cố nhà nghèo không đi thi Hội. Biết bạn mình là người tài ba lỗi lạc, cụ Đào lấy làm kính yêu, mong bạn đem tài năng ra thi thố với đời, nên khuyên cụ Hồ Sỹ Tào ra kinh ứng thí. Cụ Hồ Sỹ Tào thoái thác rằng mình không đủ sức, lại không sẵn tiền, cụ Đào liền sắm sửa hành trang và cấp tiền lộ phí, ép bạn phải lên đường ứng thí. Không nỡ phụ lòng bạn, cụ Hồ Sỹ Tào phải vâng theo và thi đậu... Tán sĩ! Người Bình Định thường gọi là cụ Tân sĩ Hòa Cư.

Cụ Đào Tân vốn là bậc khoa bảng đại thần và là Tổ hát bội Bình Định, cụ có câu đối mừng cụ Hồ Sỹ Tào đỗ Tiến sĩ vinh qui:

Lục tuần ngã dĩ hưu quan khứ

Tam giáp quân sơ đắc đệ hồi

(Sáu mươi tuổi ta đã là quan về vườn

Giờ đây lần đầu ông đỗ Tiến sĩ cũng lại về)

Ở câu đối này, tác giả dùng chữ "KHỨ" đối với chữ "HỒI" vốn có dụng ý: thời thế chẳng ra gì, cũng nên đi về thôi!

Về sau, năm Mậu Thân (1908), cụ Hồ Sỹ Tào tham gia phong trào chống chính sách sưu cao thuế nặng của thực dân Pháp do các cụ Trần Cao Vân, Trần Quý Cáp, Huỳnh Thúc Kháng khởi xướng từ tỉnh Quảng Nam và lan rộng mạnh mẽ ở các tỉnh Miền Trung. Dưới sự lãnh đạo của cụ Hồ Sỹ Tào và các sĩ phu, đồng bào Bình Định đứng lên cất tóe và kéo nhau đến tỉnh lỵ, huyện lỵ, đòi quan cai trị Pháp, Nam giảm bớt sưu thuế. Bọn cầm quyền nã súng vào đám người tay không. Lốp chết, lốp bị thương nhưng đồng bào vẫn không lùi bước, cùng nhau nằm rạp nơi thành Bình Định (An Nhơn) mà kêu than. Và càng

bị bắn giết, dân chúng kéo đến càng đông. Trong ba ngày liền, công việc điều nghi (bãi công), và chợ quán không nhóm (bãi thị). Không thể dùng quyền lực uy hiếp, bọn cầm quyền phải nhượng bộ, hứa hẹn thỏa mãn yêu sách của dân, nên đồng bào đã giải tán. Nhưng chúng chẳng giữ lời hứa, còn tìm cách bắt giữ những người lãnh đạo phong trào và khủng bố những người còn nuôi hy vọng được bớt sưu thuế.

Tường cũng nên nói thêm là trong vụ đấu tranh chống sưu thuế nói trên, danh từ "đồng bào" được dùng đến và nhắc nhở nhiều lần để chỉ cho các tầng lớp già trẻ, trai gái tham gia phong trào, và họ cũng gọi nhau như vậy, nên phong trào này tục gọi là "VỤ ĐỒNG BÀO".

Cụ Hồ Sỹ Tạo bị Pháp truy bắt, bỏ tù trên 10 năm tại phủ lý An Nhơn (Bình Định). Bây giờ cụ Đào Phan Duân đang làm Tuần vũ tỉnh Khánh Hoà, vẫn giữ tình xưa, chu cấp cho gia đình cụ Hồ Sỹ Tạo và lui tới thăm viếng. Khi cụ Hồ Sỹ Tạo được trả tự do thì hai ông bạn già lại chung sống với nhau trong cảnh thanh bần lạc đạo.

Người Bình Định đến nay còn nhắc chuyện cụ Tuần vũ Đào Phan Duân từ Khánh Hòa đến phủ lý An Nhơn (Bình Định) thăm viếng cụ Hồ Sỹ Tạo đang bị giam giữ tại đây. Tri phủ An Nhơn lúc bấy giờ là cụ Phan Minh Bặc (thân sinh ông Phan Minh Thọ, cựu Tỉnh trưởng Bình Định). Cụ Phan Minh Bặc cảm phục tài đức của cụ Đào Phan Duân từ lâu nên nói với cụ Đào là sẽ cho người xuống nhà lao đưa cụ Tấn sĩ Hoà Cư lên phủ đường để gặp mặt thăm hỏi. Cụ Đào từ chối: "Tôi đến đây xin quan Phủ cho tôi gặp mặt bạn đồng song của tôi với tư cách là bạn bè, tôi xin gởi lại quan Phủ thẻ bài ngà của tôi và xin quan cho lính lệ dẫn tôi xuống nhà lao để gặp là tốt lắm rồi, xin quan vui lòng thuận cho".

Trên đây là một trong những Tấm Gương Sáng trong cách xử thế của người xưa mà chúng ta cần suy gẫm, nhất là trong dịp xuân về, Tết đến nơi đất khách quê người. Nếu không tạo nên được những gương sáng thì chớ có bao giờ làm phai mờ, hoen ố đạo đức, tâm hồn Dân tộc. Không làm được gì tốt đẹp cho Quê hương Đất nước thì đã đáng thẹn, còn làm ngược lại thì thật đáng trách, đáng phạt.

San Diego, ngày áp Tết Canh Thìn 2000
NGUYỄN TIẾN HÔI
Giai phẩm TÂY SƠN Xuân Canh Thìn 2000